

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

133:3 • 2013

Åke Persson & Thomas Oldrup, *101 historiska myter* (Lund: Historiska Media 2010). 221 s.

Till den historiska vetenskapens snåriga undervegetation hör en rad allmänt accepterade sakuppgifter som i själva verket är felaktiga eller i alla händelser gravt missledande. Vanligen har de upprepats så många gånger att de mycket sällan ifrågasätts, än mindre reflekteras kring. Några exempel kan illustrera detta. Alströmer var först att odla potatis i vårt land. Sherlock Holmes sade: "Elementary my dear Watson". På Mussolinis tid höll tågen tidtabellen i Italien. Gutenberg uppfann boktryckarkonsten. Den kinesiska muren kan ses med blotta ögat från månen. Glaset i gustavianska speglar är delat därför att en särskild skatt gjorde det billigare så. På vikingatiden kastade man ner sina gamlingar över ett stup. Vincent van Gogh skar av sig örat. I sin kokbok skrev Kajsa Warg: "Man tager vad man haver." Karl X Gustav tågade över Stora Bält.

Ingen av dessa uppgifter håller alltså för en närmare granskning. Till exempel tågade de svenska trupperna över den bräckliga isen bara vid Lilla Bält. Det får ses som ett renhållningsuppdrag av hög rang att rensa upp bland sådana försanthållna osanningar. Därför är det med nyfikenhet och glädje som man öppnar pärmarna till denna nya skrift vars uttalade syfte är att demaskera detta slags sanningar. Som utsägs i dess förord kan det handla om gamla skrönor, missuppfattningar, felaktiga förenklingar, politisk propaganda, överspelade forskningsrön och rena lögnen. De båda författarna har dessutom en bakgrund som historieutbildade journalister och har i många år arbetat i populärvetenskapliga skrifter såsom *Allt om Historia* och *Alt om Historie*. Detta borde kunna borga för viss grad av seriositet.

Redan vid en snabb läsning blir dock bokens stora svaghet påtagligt uppenbar. Blott sällan redovisar Persson & Oldrup grunden för sina avslöjanden. De i sammanhanget självklara – ja nödvändiga – källredovisningarna saknas alldeles. I förordet utsägs enbart och mera i förbigående att det faktamässiga

underlaget bestått i "egna kunskaper" men att också "andra källor" använts. Författarduon har dock valt att inte redovisa vilka dessa är under hänvisning till att boken är populärvetenskapligt hållen.

Som läsare hade man kanske varit beredd att acceptera denna förklaring om det inte redan vid en snabb kontroll framgår att boken av allt att döma är en dålig kopia av Peter Olaussons *Faktoider: försanthållna osanningar, halvsanningar och missuppfattningar*, utgiven på Forum bokförlag så sent som 2008. Den bokens 384 sidor innehåller drygt 160 faktoider vilka till innehåll förklaras – och därtill med utförliga källredovisningar och tips för dem som vill gå vidare. En faktoid definieras för övrigt som något som ser ut som ett faktum men ingalunda är det. Termen lär ha haft Norman Mailer som upphovsman och ska i Sverige ha introducerats av Martin Kylhammar.

Mot denna bakgrund är det är svårt att frigöra sig från misstanken att Persson & Oldrup helt enkel ogenerat skördat frukterna av Olaussons arbete. Det ger mycket dålig smak i munnen och är rimligen förklaringen till att de inte velat ange sina källor.

Uppsala universitet

BO G. HALL

Simon Sebag Montefiore, *Mina 101 hjältar ur världshistorien* (Stockholm: Norstedts 2009). 320 s.
 Niklas Ekdahl & Petter Carlsson, *Historiens viktigaste svenskar* (Stockholm: Forum 2009). 480 s.

Ett inte så sällan nyttjat grepp i modern journalistik är att rangordna individer efter hur framstående de är ifråga om begåvning, skönhet, inflytande eller någon annan mer eller mindre egendomlig parameter. På så vis skapas rankinglistor över de främsta författarna eller fotbollsspelarna. Resultaten blir ofta förvirrande. Hur kan man välja mellan Bellman, Strindberg eller Harry Martinson? Var Gunnar Nordahl duktigare än Zlatan Ibrahimovic? Men uppenbarligen anses sådana uppställningar ha ett klart läsvärde.

Parallellt med detta har vi kunnat notera ett nytt inslag i biografigenren i form av att en grupp personer med samma bakgrund behandlas samtidigt. Detta gör det möjligt att även för en eftervärld relativt anonyma individers levnadsöden kan ge oss ny och annorlunda kunskap. Ett tämligen färskt exempel på en sådan kollektivbiografi – efter den så kallade prosopografiska metoden – är Boel Englund och Lena Kårelands skrift om skrivande Stockholmskvinnor. Ett liknande grepp stod Svante Nordin för när han härom året gav ut vad han kallade en biografi över 1900-talet, vilken innehöll korta

redogörelser för ett antal individer – främst politiker – som spelade en central roll för mänsklighetens utveckling under detta sekel.

Om dessa båda tendenser kombineras hamnar man i de båda skrifterna av det här behandlade slaget. Den ena är sammanställd av Niklas Ekdahl, tidigare politisk chefredaktör för *Dagens Nyheter*, och Petter Carlsson, författare till flera populärbiografier. Deras ambition har varit att bland de uppskattningsvis cirka 75 miljoner svenskar som levat sålla fram de 100 ”viktigaste”. Det kriterium de tillämpat lyder: ”Hur mycket, länge och hur många människor har respektive svensk påverkat – främst inhemskt, men också internationellt – med sina tankar, sitt styre, sina verk eller sitt exempel?”

Den andra skriften bär på framsidan författarnamnet Simon Sebag Montefiore. Denne framstående brittiske historiker har blivit ett välkänt och uppskattat namn inte minst när det gäller redovisningar av Stalin och det övriga kommunistiska toppskiktet i Sovjetunionen. Av bokens titelsida framgår att han fått hjälp av Dan Jones, historiker och journalist, och Claudia Renton, skådespelerska med betyg i historia. Tillsammans vill denna trio redovisa världshistoriens 101 främsta hjältar. Vad konstituerar då hjälteskapet? På den punkten för Montefiore ett ganska flummigt resonemang, hävdande att de berördas dygder heter mod, tolerans och osjälviskhet. Hjältar ska enligt honom vara beredda att ta risker, både för att skydda dem som är svagare än de själva och för att försvara friheten. Vidare ska de känna sig förpliktade till något större än blott den egna lyckan.

Med sådana definitioner över vad som gör en person till viktig eller hjälte kan man ju lätt hamna i egendomliga och oväntade slutsatser. Mycket riktigt drabbar det ödet också läsarens behållning av de båda böckerna. För att börja med svenskuon toppas deras lista av en kunglig person: Gustaf Vasa, något som väl kan anses vara ganska rätt. Men redan de därpå följande nio första namnen väcker frågetecken. De är – i tur och ordning – Astrid Lindgren, Axel Oxenstierna, Alfred Nobel, Olof Palme, Marcus Wallenberg, Evert Taube, Lars Magnus Ericsson, Karl XIV Johan och Carl Larsson. Hunnen så långt undrar man givetvis var en för vår moderna politiska historia så central portalfigur som Hjalmar Branting har hamnat; jo, först på plats 44 – och med Karl Staaff sju steg före. Betydelsefulla konservativa aktörer under 1900-talets första decennier – till exempel Arvid Lindman eller Christian Lundeberg – finns inte alls med på listan. Den rymmer inte heller Tage Erlander men väl paret Myrdal – platserna 62–63 – Gunnar Sträng (74) och Kjell-Olof Feldt (92). Som framgår finns här åtskilligt att ifrågasätta.

Granskar man den resterande listans namn över skönlitterära författare hopar sig likaså frågetecknen. Strindberg (14), Bellman (16), Lagerlöf (23) och Moberg (38) kan väl till nöds accepteras även om jag sätter Carl Michael högst av dem alla. Men hur kan Sörgårdens Anna Maria Roos hamna på plats

49 före Stagnelius (73), Fröding (76) och Wägner (98)? Vart tog Söderberg och Eyvind Johnson vägen? Och att bland författarna ta med Jan Guillou (81) på listan upplevs väl närmast som ett skämt.

Hur rangordnar då Ekdahl-Karlsson våra vetenskapliga förgrundsgestalter? Nobel och L. M. Ericsson är redan nämnda. I övrigt ingår Linné (21), John Ericsson (33), Polhem (42), Scheele (64), Celsius (67) och de Laval (96). Här borde funnits plats för flera; var finns sålunda Berzelius eller Dahln? Så här kan man hålla på att kritisera duons lista men säkert också finna goda motargument. Urvalet idrottande gestalter är dock direkt konstigt: Björn Borg (32), ovannämnde Zlatan (77) och supertränaren Sven-Göran Eriksson (97). Vart tog Arne Borg, Gunder Hägg och Ingemar Johansson vägen – liksom alla våra framstående skidstjärnor?

Inför vissa namn undrar man om det hela är ett skämt. Plats nummer 13 intas nämligen av Oden. Ja, ni läste rätt, den gamla asahövdingen figurerar faktiskt på listan som vilken annan framstående svensk person som helst, trots att han varken är det ena eller andra.

Möjligen kan det vara till viss tröst att även Montefiores *ranking-list* (just mycket präglad av det anglosachsiska perspektivet) uppvisar en rad egenomligheter. Dock har man klokt nog undvikit att rangordna personerna sinsemellan. I stället presenteras de och deras insatser och omgivande verklighet i innehållsrika uppsatser och i kronologisk ordning. Början göres med Ramses den store, Salomo, Sapfo (!), Kyros den store, Buddha och Konfucius. De fem sista är Anne Frank, Elvis Presley, Muhammed Ali, Aung San Suu Kyi och den okände stridsvagnstrotsaren på Himmelska fridens torg.

Redan dessa namn ger en antydning om spännvidden i boken, vilken framför allt riktar sig till en engelskspråkig publik, därav den långa raden av engelska och amerikanska politiker och statsmän: Raleigh, Cromwell, Washington, Jefferson, Disraeli, Lincoln, Lloyd George, Churchill, Roosevelt, Kennedy och Thatcher.

Likaså speglas en sådan vinkling i raden av redovisade kulturprofiler. Shakespeare, Pepys, Austen, Byron, Dickens, Wilde och Orwell finns alla med. Visst redovisas även många stora icke-engelska konstnärer men här formligen gapar luckorna. Man saknar bjässar som da Vinci och Rembrandt, för att bara nämna några.

Naturligtvis är det lätt att så här kritisera de val som de båda författargrupperna gjort. Sålunda hävdar jag att mycket skulle vara vunnet om författarna medvetet hade uteslutit personer som alltfjämt är i livet – en princip jag menar allmänt borde gälla för biografier. På så vis får man distans i tid och därmed ett visst perspektiv på hur betydelsefull vederbörandes livsgärning faktiskt varit. Samtidigt kan man undvika att tvingas ta vissa rent personliga hänsyn.

Likaså menar jag att all rangordning mellan personer på listorna bör undvikas, eftersom den bara understryker det omöjliga i att jämföra aktörer vars livsgärning ägt rum i helt olika sammanhang. Nog inbjuder Ekdahl-Karlsson alldeles i onödan till kritik när de anser att Lill-Babs (90) är viktigare än Nathan Söderblom (94). Och förresten – Alice Babs är inte alls med.

Som synes finns det åtskilligt att erinra mot i dessa båda böcker. Det hindrar nu inte att de på ett lättsamt sätt förmedlar mycken – kanske inte alltid så djupgående – kunskap om ett antal i olika avseenden intressanta och betydelsefulla personer. Särskilt vill jag understryka att Montefiores skrift är slösande generöst illustrerad.

Uppsala universitet

BO G. HALL

Karin Sennefelt, *Politikens hjärta: medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm* (Stockholm: Stockholmia förlag 2011). 333 s.

Politikens hjärta är en intressant, viktig och välskriven bok som behandlar det komplexa förhållandet mellan kultur, samhällsliv och politisk diskurs och praktik, så som detta tog sig uttryck i frihetstidens Stockholm. Bokens tematik preciseras med utgångspunkt från tidigare svensk, anglosaxisk och i viss mån fransk forskning. I blickfånget står äldre och nyare studier om politisk kultur under 1700-talet samt analyser av offentlighet och offentligt liv under samma period. Särskilt sistnämnda område, forskningen om offentlighet, är av särskilt stor betydelse för hur Sennefelt sedan ringar in sitt ämne.

Filosofen Jürgen Habermas resonemang kring begreppet borgerlig offentlighet har haft paradigmatiskt effekt för den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen om politisk praktik och diskurs. Även Sennefelt tar avstamp i Habermas teori men avfärdar snabbt och på goda grunder en alltför bokstavstrogen användning av den. Som Sennefelt helt riktigt påpekar är Habermas teori problematisk eftersom den egentligen inte ger någon djupare kunskap och vägledning ifråga om hur det politiska livet såg ut före upplysningen. Denna ståndpunkt aktualiserar en rad viktiga frågeställningar. Vad var "offentlighet" för människor som inte tillhörde hovets och den yttersta samhällselitens snäva kretsar och hur brukades det offentliga rummet av dessa grupper? Vad innebar det för pigan, drängen, soldaten, bonden eller hantverkaren att vara en offentlig person, att leva ett offentligt liv? Hur gjordes politik i vardagen och hur förhåller sig denna praktik till den politiska retorik och diskurs som präglade exempelvis den

svenska riksdagens möten och beslut? Vilka politiska betydelser hade/tillskrevs kunskaper om ära, kön och kropp?

Mot denna bakgrund utformar Sennefelt sedan sin teoretiska och metodologiska begreppsapparat. Här presenteras en rad för studien väsentliga begrepp, i de flesta fall på ett utförligt och klargörande vis. Det råder till exempel ingen tvekan om att kategorierna rum respektive plats samt förhållandet mellan dessa fyller en helt central funktion i både teoretisk och analytisk mening. Resonemangen kring begreppen medborgarskap respektive manlighet framstår däremot som mer svepande och opreciserade. Sennefelt har förvisso rätt i att både medborgarskap och manlighet var svårgripbara fenomen under 1700-talet och något som skapades, värderades och omförhandlades kontinuerligt, dels i förhållande till varandra och dels på olika sätt beroende på situation och sammanhang. Men man kan alltid önska sig mer och i detta fall skulle jag gärna ha sett en tydligare anknytning till, samt en mer djuplodande diskussion av, såväl nyare teoretiska reflektioner kring manlighet/maskulinitet som till nyare historisk forskning.

Samma önskan har jag när det gäller Sennefelts resonemang kring kroppen och dess betydelser för utformandet av maskulinitet/medborgarskap i frihetstidens Stockholm. Denna dimension i kombination med den rumsliga perspektiveringen innebär, som jag ser det, en ny och tänkvärd utgångspunkt för forskningen om politisk diskurs och praktik i det tidigmoderna Sverige. Sennefelt reflekterar förvisso kring den tidigmoderna synen på kroppen som ett slags semiotiskt system, bland annat i bokens näst sista kapitel, men diskussionen kunde ha utvidgats och fördjupats med stöd från nyare forskning, exempelvis från poststrukturalistiskt orienterad kön-/genusforskning, där just det komplicerade förhållandet mellan rum-plats-kön-kropp uppmärksammats och teoretiserats, bland annat som uttryck för kultur, (situerad) kunskap och maktutövning/politik.

Till bokens främsta förtjänster hör, enligt min mening, de empiriska undersökningarna. Med utgångspunkt från berättelser hämtade från en mängd olika källor som journaler, kommissionsprotokoll, förordningar, memoarer, dagböcker, brev med mera, tecknas en komplex bild av det politiska livet utanför riksdagens sammankomster. Jag fastnade bland annat för analyserna av smädeskrifternas innebörder samt stora betydelse för den politiska praktiken. Smädeskrifterna sattes upp på olika platser i stadsrummet och fungerade som arenor för kommunikation av kunskaper, idéer och värderingar av så att säga subversiv karaktär. Det var emellertid inte smädeskriften i sig som var det väsentliga i politisk mening. Desto mer angeläget var det att skriftens innehåll togs upp i den lokala diskursen, det vill säga spreds via de kanaler som var tillgängliga för de allra flesta människor i staden, och som de flesta visste att göra bruk av, nämligen muntliga kunskaps- och kommunika-

tionsformer som rykten och berättelser. Intressant i detta sammanhang är att smädeskrifterna i första angrep politikerns personliga ära och moral och inte hans politiska ståndpunkter. Den som var känd i stadens lokala diskurs som en oärlig och omoralisk man uppfattades som raka motsatsen till vad som kännetecknade en god politiker och medborgare.

Sennefelt har på ett mycket förtjänstfullt sätt visat på komplexiteten i det politiska livet i frihetstidens Stockholm. Analyserna vittnar vältaligt om att det tycks ha existerat åtminstone två olika politiska offentligheter parallellt, stundom överlappande, ibland i konflikt med varandra. Förutom en storpolitisk offentlighet explicit knuten till sammankomsterna i riksdagen med dess särskilda regler för tal och handling har Sennefelt funnit spår av en äldre och betydligt vidare form av vardagspolitisk offentlighet. I staden, utanför riksdagens formaliserade möten, existerade det en till synes mycket dynamisk, spänningsfylld och pragmatisk sociopolitisk verklighet, en offentlighet baserad på föreställningar om muntlighet, rykte, kropp, ära, social ärlighet och moral, som invånare och besökare i 1700-talets Stockholm levde i och samtidigt bidrog till att (om)skapa och förändra i olika riktningar.

Lunds universitet

CHRISTOPHER COLLSTEDT

Benny Jacobsson & Maria Ågren (red.), *Levebröd: vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?*, Opuscula Historica Upsaliensia 47 (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet 2011). 288 s.

När Selma Lagerlöf höll tal vid rösträttskongressen i Stockholm 1911 uppehöll hon sig vid skälen för kvinnlig rösträtt. Vilka argument skulle kvinnorna använda för att övertyga männen om att de skulle få ta del i rikets styre; vad skulle de åberopa? Lagerlöf går igenom och förkastar en rad motiv och frågar sig sedan om kvinnornas tid på jorden, lika lång som männens, bara har gått spårlöst förbi? Har inget skapats av kvinnor av oersättligt värde för livet och kulturen? Hon visste dock att kvinnorna före hennes egen tid inte slösat bort sina liv som "lekande barn", utan att de arbetat. Lagerlöf ser in i ögonen på fårade kvinnoansikten i kopparstick, bilder och tavlor och frågar sig: "Vad har de gjort?"¹

100 år senare kom äntligen den antologi om tidigmodern könsarbetsdelning som Selma Lagerlöf hade varit betjänt av för sitt resterande tal. Det är en skara forskare knutna till forskningsprojektet Gender and Work vid

1. Selma Lagerlöf, "Hem och stat (tal vid rösträttskongressen i Stockholm, juni 1911)", i *Troll och människor I-II*, Stockholm 1933, s. 157. Övriga citat nedan s. 157 resp. s. 158.

Uppsala universitet som i nio artiklar och en innehållsrik inledning redogör för tidigmoderna kvinnor och mäns arbete, samt presenterar nyckelstudier inom fältet. Antologin innehåller inga färdiga resultat utan presenterar forskningslägen om genus och arbete inom en rad områden som bergsbruk, mångsyssleri, jordbruk, skråväsende, jordfattigdom och statsanställningar, som har relevans för de enskilda delprojekten. Förutom att tydliggöra projektets uppgift är syftet med publikationen att fastställa vad vi i dag vet om genus och arbete före 1800, visa på bristen på, respektive behovet av, kunskap, samt peka på punkter där vetenskapen kan utvecklas.

När det kommer till bristen på kunskap och behovet av mer forskning på det här området är praktiskt-metodiska diskussioner av flera skäl en central faktor. Maria Ågren redogör i sin inledning för tidigare svårigheter, som avsaknad av systematiskt insamlade uppgifter om arbete under tidigmodern tid och hushållens roll för arbetsdelningen, vilken sällan synliggör kön. Men för en genomgång av de nya idéer om hur problemen i dag ska överbryggas, får den hugade söka sig vidare till texter som projektets forskare publicerat på annat håll. Här nämns endast att nya tekniska och finansiella möjligheter gett forskarna självförtroende att ge sig i kast med tidigare svårigheter. Det gör att det inom ramen för den här boken är svårt att bedöma potentialen för genomförandet av de enskilda delprojekten.

Men antologin innehåller desto mer av diskussion av tidigare forskning, teoretiska resonemang och uppslag till angelägna frågeställningar. Hur aktuella och uppdaterade de enskilda forskningslägena är och om något verk, som borde funnits med, förbigåtts, är svårt att avgöra för den som inte är specialinsatt inom de olika områdena. Men inledningen ger en bra vägledning till de olika problem och teorier som präglar fältet i stort de senaste 100 åren, och den bör vara till god hjälp för den läsare som vill orientera sig vidare.

Projektet fokuserar kvinnors och mäns arbete i Sverige 1550 till 1800, men flera av artiklarna innehåller även internationella utblickar som kan bidra till framtida komparativa studier. Ett exempel på en betydelsefull sådan är Sheilagh Ogilvies moderna klassiker studien *A bitter living* (2003), om bland annat uteslutningsmekanismer, som inspirerat flera av artikelförfattarna. Inte minst till att ställa nya frågor. De tydliga försörjningshinder som mötte kvinnor utan make eller annan nära manlig anhörig under 1600- och 1700-talen i det sydtyska område Ogilvie studerar, väcker inte bara frågor om regionala europeiska skillnader i skråväsendet och kvinnors arbete i relation till hushållsekonomin, utan om den samhällsomvandling som ledde till genombrottet för en kapitalistisk ekonomi och till industrisamhällets etablering. Dag Lindström utvecklar detta resonemang i sin artikel, och hans studie om det tidigmoderna skråväsendet kommer förhoppningsvis att bidra med kunskaper om svensk genusarbetsdelning till internationell diskussion

om vilken betydelse kvinnors arbete haft för samhällsekonomiska förändringar. Men även Sofia Lings studie om genusarbetsdelning i tidigmoderna städer verkar lovande i detta perspektiv.

Det förs även några viktiga källkritiska resonemang i ett par av bidragen. Karin Hassan Jansson lyfter upp kulturella föreställningar om kön och arbete i det tidigmoderna Sverige och övriga Europa. Idealet om den hemmavarande hustrun som enbart arbetade med sysslor som rörde skötseln av hemmet, barnen och maken är en sådan seglivad föreställning som genererat tidigare forskning. Hassan Jansson pekar på flera studier som diskuterar fallgropar kring denna bild. Exempelvis förhållandet mellan ideologi och social praktik, där empirin visar att den sociala praktiken var betydligt mer komplex än den teori om separata sfärer som ofta återopas. Med stöd av de forskare som menar att denna teori snarare bör betraktas som ideologi pekar Hassan Jansson på vilka konsekvenser kulturella föreställningar kan få för dokumenten i källorna: Om idealet om en hemmavarande hustru var normbildande är det möjligt att grupper som försökte följa normen inte skyltade med hustrurnas arbete.

Var normen stark fanns det skäl för både kvinnor och män att beskriva det hustrurna gjorde i den egna gruppen som icke-arbete. Kvinnor kunde återropa sina specifika kvaliteter som maka och mödrar som grund för ökade rättigheter, vilket slutligen blir den väg som Selma Lagerlöf i sitt ovan nämnda rösträttstal väljer. En och annan klostersistersystem och regentinna skulle invända att de tjänat Gud respektive staten, men det stora flertalet, i släktled efter släktled, skulle enligt Lagerlöf besvara hennes fråga med: "Vi har inget annat gjort än strävat efter att skapa ett gott hem". När Maria Ågren i sin inledning påminner om att forskarna ibland tenderat att dra slutsatser om genusarbetsdelning från det betydligt mer kartlagda 1800-talet och extrapolera de mönster man funnit bakåt i tiden, vilket därmed ansetts bevisa sega strukturer, finns det alltså skäl att understryka att detta gäller fler än forskarna. De samtida källorna har inte sällan också detta perspektiv.

Utöver det ovan beskrivna hemkärhetens ideal, *domesticity*, och Ogilvies uteslutningsmekanismer, är hushållens roll central i forskningen om genusarbetsdelning i tidigmodern tid. Två återkommande påståenden figurerar i forskningen. Hushållen som den praktiska organisatoriska modellen för nästan allt arbete, en modell som dessutom användes inom statskonsten. Det andra betonar att hushållen gradvis förlorade den centrala rollen som produktionsenhet, vilket fick stora konsekvenser för kvinnornas arbete och samhällsställning. Det förra påståendet är centralt i Christopher Pihls bidrag om arbete och hushåll. Pihl ger en initierad och nyanserad forskningsöversikt över hushållens centrala roll för arbete och arbetsdelning. Han förbigår inte heller att en stor grupp, 20–30 procent i varje generation,

levde som ogifta hela livet och inte var inordnade i något hushåll. I synnerhet gällde detta ogifta kvinnor som ibland kunde ses som hot mot rådande ordning.

Även Göran Rydén berör hushållsteorier i sin artikel om bergsbrukets män och kvinnor. Men här skulle såväl hushålls- som genusperspektivet vunnit på att spetsas till och utvecklas både i förhållande till tidigare forskning och till det planerade projektet. Visst finns även andra randanmärkningar att göra; en antologi innehåller ofta ojämnheter som blir synliga vid en jämförelse mellan de enskilda bidragen och deras varierande grad av genomarbetning. Dessa överskuggar dock inte det samlade intrycket om ett angeläget verk och det stora värdet i att samla forskningsöversikter om genus och arbete på ett och samma ställe.

Jag kritiserar ogärna en nationalskald som Selma Lagerlöf – hon hade dessutom ett uttalat politiskt syfte med sitt rösträttstal. Men jag vill ändå framhålla att när hon konstaterar att kvinnornas gåva till mänskligheten varit ”hemmet [...] och ingenting annat” och att det skulle vara ”onödigt att forska efter annat. Vi skulle ingenting finna”, misstar hon sig. Redan denna antologi visar på motsatsen, men utlovar också än mer när projektet väl färdigställs.

Göteborgs universitet

ANN-SOFIE ANDERSSON

Andreas Linderöth (red.), *Kriget som aldrig kom: 12 forskare om kalla kriget* (Karlskrona: Marinmuseum 2011). 224 s.

Den 5 juni 2010 invigdes utställningen *Ytspänning – kallt krig i Östersjön 1979–89* på Karlskrona Marinmuseum. Som en fördjupning har museet publicerat föreliggande antologi. Bland dess tolv författare finns förutom fem historiker en etnolog, en arkeolog, en antikvarie, en konstvetare, en ekonom-historiker och tre intendenterna – en vid Armémuseum och två vid Marinmuseum. Den uppmärksamme läsaren har nu räknat till 13, vilket förklaras av att en av intendenterna, tillika bokens redaktör, även är historiker. Antologin är populärvetenskaplig, utan notapparat men med käll- och litteraturlistor efter varje artikel (en del mer utförliga än andra). Med faktarutor här och där och en rikedom av foton och illustrationer inbjuder boken till att bläddra och – om man är i rätt ålder – känna igen sig i. Bilder av demonstrerande skinheads och motdemonstranter, Solidaritet, Ola Ullsten, lottor, Reagan och Gorbatsjov, tidningsklipp från ubåts- och agentjakter, jublande Miljöpartister och kampanjen Rör inte min kompis, alla väcker de minnen

hos mig som själv var tonåring på 1980-talet. De gör mig nyfiken. Jag har inte tänkt på miljörelse och skinheads som relaterade till kalla kriget.

Strikt taget handlar inte heller den artikel som tar upp just dessa saker i första hand om kalla kriget, visar det sig. Efter en mycket kort introduktion av bokens redaktör inleder historikern Thomas Wegener Friis med en artikel om de ökade spänningarna i Östersjöområdet under 1980-talet, följt av en beskrivning av Östersjöns stränder som järnridå av arkeologen Anna McWilliams. Tidsbilden som historikern Sverker Oredsson sedan skissar – den som väckte mina ungdomsminnen – är igenkännlig och intressant men handlar inte särskilt om kalla kriget utan om olika källor till rädsla under 1980-talet: krig, politisk extremism, miljöförstöring, invandring och främlingsfientlighet. Thomas Roth, intendent vid Armémuseum, tar vid med en artikel om Sveriges allomfattande försvar. Bokens redaktör Andreas Linderöth skriver om lokalpressens rapportering i Blekinge på 1980-talet och hans intendentkollega vid Marinmuseum Peter Rosengren fortsätter med en kort artikel om hot- och fiendebild i media. Fia Sundevall, ekonom-historiker, skriver om kvinnor i försvaret under kalla kriget. Hon påpekar att Sveriges största kvinnoorganisation genom tiderna var Sveriges Lottakårer. Historikern Pawel Jaworski beskriver svenska reaktioner på händelserna i Polen i början av 1980-talet på ett sätt som väcker nya intressanta frågor och etnologen Beate Feldmann Eellend skriver om kalla krigets vardagsliv på tre garnisonsorter i olika länder i Östersjöområdet. Två artiklar om de fysiska spåren efter kalla kriget följer. Antikvarien Samuel Palmblad diskuterar det kulturhistoriska dilemma i att bevara spår från kalla kriget medan konstvetaren Per Strömberg ställer frågan hur kalla krigets övergivna försvarsanläggningar bäst kan återanvändas. Historikern Marie Cronqvist avslutar med en betraktelse kring kalla krigets slut och dess eftersläpande världsbild.

Det är en brokig samling artiklar, vilket förstås inte är unikt för en antologi. Ändå ställer jag mig frågande till hur urvalet har gjorts. Vilken fördjupning i kalla krigets historia har Marinmuseum tänkt sig? Oredssons artikel passar in om man tänker sig att "kalla kriget" i bokens titel syftar i första hand på tidsperioden – men hur i så fall motivera de artiklar som handlar om tiden efter kalla kriget? Låt gå: i Palmblads beskrivning av alla de byggnader och anläggningar som lämnats öde framträder en bild av det kalla krigets enastående försvarsberedskap. Men Strömbergs resonemang om hur kalla krigets övergivna försvarsanläggningar kan utnyttjas kommersiellt för evenemang och turism får mig att undra om jag helt missförstått bokens ämne.

Oklarheten går igen i artiklarnas olika utformning och kvalitet. Medan en del artiklar ger en fördjupning i ett specifikt ämne, är andra allmänt hållna och verkar förutsätta läsare helt utan förkunskaper. Kryddat med ett par synbarligen slumpmässigt valda anekdoter berättar McWilliams att

Östersjöns stränder under kalla kriget inte var bekymmerslösa badstränder utan hårt bevakade gränser, lika mycket till för att hindra den egna befolkningen från att ta sig ut som fienden från att ta sig in. Hon upplyser läsaren om att Estland, Lettland och Litauen under kalla kriget låg "inom östblockets inflytande" – ett minst sagt underligt sätt att uttrycka att de var annekterade sovjetrepubliker. Och hon är inte ensam om tivelaktiga formuleringar. Artikeln av Wegener Friis, en visserligen ganska detaljerad beskrivning av de ekonomiska och teknologiska förutsättningarna för krig i Östersjön i kalla krigets slutskede, innehåller en del slarv som gör en alert läsare skeptisk. Så kallas till exempel en ökning av antalet inseglingar av krigsfartyg och ubåtar i Östersjön från 1 404 till 3 126 nästan en tredubbling. Och kärnkraftolyckan i Tjernobyli nämns som en faktor i Sovjetunionens återhållsamhet med kärnvapen när en Sovjet-förklaring från 1982 diskuteras – utan att nämna att Tjernobylihavet ägde rum först 1986.

Som akademisk läsare saknar jag också ofta en diskussion av källmaterial och av resultat i förhållande till tidigare forskning, eller åtminstone en tydlig röd tråd med en inledande fråga som besvaras i slutet. Att även seriös populärvetenskap kan leva upp till mina förväntningar visar Linderoths artikel som är en motiverad och tydligt avgränsad beskrivning av lokala dagstidningars rapportering. Den sluter dessutom väl an till den efterföljande artikeln av Rosengren om förmedlingen av hot- och fiendebild i media. Därför är det extra synd att Linderoth tappar en annan stafettpinne. I sin beskrivning av hur positivt det svenska försvaret framställdes i lokalpressen nämner han ett undantag: Lottakåren beskrevs i "en mer ifrågasättande och nästan nedlåtande ton". Men undantaget problematiseras inte och han går vidare utan att avvikelserna påverkar hans fortsatta berättelse eller slutsatser. Det är synd, inte bara för att det väcker frågor som inte besvaras utan också för att han hade kunnat slå en snygg bro till Sundevalls artikel "Kallt krig, het könsdebatt". Där får jag reda på att allmänhetens inställning till lottorna var präglad av fördomar och "föreställningar om lottan som minst lika besvärlig som värdefull för krigsmakten" – något Linderoth hade kunnat hänvisa till. Som redaktör bör han väl om någon ha läst denna för övrigt utmärkta artikel om en grupp som ofta förbises i krigssammanhang. Och den är knappast marginell: över 100 000 svenska kvinnor var försvarsfrivilligt organiserade under kalla kriget, skriver Sundevall.

Det är märkligt att dessa kvinnor är så osynliga i övriga artiklar. Mest slående är det kanske hos Thomas Roth, som tar upp antalet värnpliktiga och män i hemvärnet men missar att ens nämna att även kvinnor sattes in för rikets försvar. Sundevall lyfter fram detta som av stor symbolisk betydelse: det bidrog till att försvaret framstod som ett verkligt "folkförsvar". Trots att Roth säger sig vilja visa just hur "totalförsvarstänkandet genomsyrade det

svenska samhället”, lyser den kvinnliga hälften av detta samhälle genomgående med sin frånvaro i hans artikel. Det allmänna svenska medvetande Roth beskriver är ett manligt sådant.

Vad gäller ett sammantaget omdöme om boken är jag kluven, framför allt för att jag inte tror att jag egentligen tillhör bokens målgrupp. Kan man klandra en bok som hör till en utställning tänkt för allmänheten för generaliseringar, sneda urval och tvivelaktiga formuleringar? Kanske inte. Men det finns en diskrepans mellan bokens uttalade syfte och dess utformning och där har upphovsmännen gjort sig själva en otjänst. Antologin presenteras som en fördjupning och i titeln betonas att det är forskare som har skrivit. Det skapar en förväntan på en forskningsförankrad diskussion av perioden, något som inte infrias mer än bitvis. Samtidigt har boken en formgivning som antyder att en sådan förväntan inte är berättigad utan att vi här har att göra med en publikation som själv har karaktären av en utställning: ett populärt upplägg, mycket bildmaterial, faktarutor. Det ger boken ett lättillgängligt yttre men är också en del av bokens svaghet: den inbjuder till att bläddra snarare än till att fördjupa sig.

Uppsala universitet

SUSANNA ERLANDSSON

Erik Lakomaa, *Sedelpressen: Dagens Industri under 30 år* (Stocksund: Hydra Förlag 2012). 177 s.

Enligt ekonomihistoriker som Joseph Schumpeter är ekonomisk tillväxt primärt en funktion av teknisk utveckling och innovationer. Då innovationer ersätter existerande produkter och arbetstillfällen kan tillväxt förstås som en process av skapande förstörelse. Entreprenörer stöter på motstånd när de introducerar nya teknologier och de måste överkomma opposition från olika intressegrupper i samhället.

Erik Lakomaa, ekonomie doktor och forskare vid Handelshögskolan i Stockholm, beskriver hur *Dagens Industri* blev Sveriges ledande dagliga affärstidning och därefter lyckades med en framgångsrik internationalisering. Boken tar en tydlig om än implicit utgångspunkt i Schumpeters teori om skapande förstörelse. Mogna och stabila branscher utsätts ibland för teknologiska omvälvningar och ett företags långsiktiga överlevnad beror ofta på dess förmåga att hantera den nya tekniken.

Dagens Industri var den första tidningen i Sverige att lägga ut sättning och tryckning på en extern leverantör, i det här fallet Skandinaviska Tryckcentralen. Enligt Lakomaa var detta en starkt bidragande orsak till tidningens

framgång. Tidningsbranschen genomgick ett antal tekniskiften under 1970- och 1980-talen. Övergången från blyättning till analog och därefter digital fotosättning ledde till att yrkeskategorin grafiker blev alltmer överflödigt, vilket resulterade i omfattande konflikter mellan tidningarna och grafikerfacken. Grafikerfacken ansträngde sig för att förskjuta introduktionen av ny teknologi och krävde därefter att deras medlemmar skulle behålla jobben trots att de inte behövdes. Lakomaa menar att en ny tidning med begränsade annonsintäkter inte hade klarat utdragna konflikter. Beslutet att lägga ut sättning och tryckning av *Dagens Industri* var därför helt avgörande för att *Dagens Industri* skulle överleva under de första åren. Genom outsourcing utsattes inte tidningen för några uppsplitande arbetsmarknadskonflikter, den kunde i stället produceras till lägre kostnader eftersom Skandinaviska Tryckcentralen använde den nya tekniken. Intressant nog finner Lakomaa inget stöd för att outsourcing-beslutet föregicks av några betydande strategiska överväganden. Bonnier hade redan beslutat att trycka tidningen innan man valde att inte göra detta internt. Enligt vissa källor var orsaken att det saknades intern kapacitet, Lakomaa menar dock att Bonnier förmodligen hade kunnat producera tidningen i egen regi. Sammanfattningsvis är det oklart varför Bonnier valde att lägga ut tryckning och sättning av *Dagens Industri*.

Det fanns under 80-talet ett tilltagande behov av ekonominyheter i Sverige. När *Dagens Industri* så småningom blev en mer allmän näringslivstidning var man därmed perfekt positionerade. Tidningen både levde på och förstärkte det tilltagande aktieintresset under den här tiden. Upplagan ökade från 11 000 år 1976 till 126 000 vid millennieskiftet och *Dagens Industri* var från mitten av 1980-talet mycket lönsam för Bonnier.

Den framgångsrika utlandsexpansionen påbörjades 1989. Bonnier satsade främst på Östeuropa då det var viktigt att vara först och bygga upp en etablerad marknadsposition. Affärsmodellen att inte trycka i egen regi gjorde att *Dagens Industri* snabbt kunde gå in på dessa marknader. Först ut var Estland där tidningen lanserades ungefär en månad innan Berlinmurens fall och man blev snabbt en dominerande aktör. Utlandsexpansionen var emellertid också kantad av svårigheter. I Lettland brottades tidningen med interna stridigheter och organiserad brottslighet. I flera länder fanns det dessutom brist på kompetenta journalister vilket medförde att de anställda behövde utbildas i Sverige av Bonnierkoncernen. Några av utlandssatsningarna nådde lönsamhet på mycket kort tid medan tidningarna i exempelvis Ungern och Skottland drogs med stora förluster. Lakomaa lyfter fram ett antal orsaker till att utlandsexpansionen totalt sett blev en framgång. Bonniers finansiella styrka och långsiktighet innebar att man kunde ta stora initiala förluster i syfte att bygga en stark marknadsposition. Tidningar har höga fasta kostna-

der vilket innebär att lönsamhet skapas först när upplagan ökar. När detta väl har skett fungerar de fasta kostnaderna som en inträdesbarriär och det blir svårt för konkurrenter att ta sig in på marknaden.

Under det senaste decenniet har medielandskapet genomgått ännu en teknisk omvälvning i och med spridningen av Internet. Många dagstidningar har tvingats till neddragningar, *Dagens Industri* verkar dock ha klarat sig. Man var tidigt ute och skapade en stark marknadsposition genom att lansera olika gratistjänster online. Web-versionen kom dessutom att fungera som ett komplement till tidningen snarare än ett substitut.

Det är mycket ovanligt att ett företag lyckas hantera två stora tekniska förändringar inom loppet av 30 år. Lakomaas skildring av *Dagens Industris* framväxt utgör således ett viktigt bidrag till vår förståelse av hur företag kan överleva teknikskiften. Han pekar ut och beskriver de avgörande besluten som lett till framgången, men förklarar inte riktigt varför *Dagens Industri* lyckats navigera rätt i de omvälvningar där andra ofta gått fel. Tillfälligheter i kombination med finansiell styrka, timing och långsiktighet har säkert påverkat, men det borde finnas fler förklaringar när ett företag lyckas med något så ovanligt som att manövrera två teknikskiften och genomföra en framgångsrik internationalisering. Lakomaa berör flera av dessa, som läsare hade man dock velat veta mer om de framgångsfaktorer som varit kritiska för *Dagens Industri*.

Ratio och Chalmers Tekniska Högskola

CHRISTIAN SANDSTRÖM

Gunnela Björk, *Margaret Thatcher: en biografi* (Lund: Historiska Media 2013). 192 s.

Sällan har väl en historikers verk fått större aktualitet än Gunnela Björks biografi över Margaret Thatcher, som utkom bara några månader före den tidigare brittiska premiärministerns död i april 2013. Många i Sverige förvånades över den stora uppmärksamhet som Thatchers bortgång fick och de upprörda känslor som hennes gärning och person fortfarande – mer än 20 år efter hennes avgång som premiärminister och partiledare – väcker, både i Storbritannien och stora delar av omvärlden. För den som vill förstå bakgrunden och orsakerna till de starka reaktionerna är Björks biografi, som är den första på svenska, en läsvärd introduktion.

Upplägget är traditionellt för den politiska biografien och läsaren får i princip följa Thatchers levnadsbana, från uppväxten i den lilla orten Grant-ham och framåt. Som sig bör ligger fokus på Thatchers politiska karriär och

betydelse och huvuddelen av boken ägnas åt hennes tid som partiledare och premiärminister (1975–1990 respektive 1979–1990). Hennes hängivenhet, arbetskapacitet, beslutsamhet, auktoritära ledarskap och brist på lyhördhet diskuteras, liksom hennes ekonomiska och sociala politik, betydelsen av begreppet thatcherism och de dramatiska politiska händelserna i Storbritannien och omvärlden under hennes tid vid makten, däribland Falklandskriget, kalla krigets slut och den brittiska gruvarbetarstrejken.

Den föregående skildringen av Thatchers tidiga politiska karriär är dock särskilt läsvärd, inte minst för att den är mindre välkänd än regeringsåren. Trots att Thatcher 1979 blev den första folkvalda kvinnliga stats- eller regeringschefen någonsin i Europa – och som sådan borde ha haft ett stort feministiskt symbolvärde – har hon ofta setts med allt annat än blida ögon i feministiska kretsar. Som regeringschef undvek hon kvinnopolitiska frågor och stora delar av hennes politik gick på tvärs med samtidens ansträngningar för ökad jämställdhet. Som Björk skriver, framhöll Thatcher ofta att hon såg sig själv som premiärminister och inte som en kvinnlig premiärminister (s. 79).

Mot den bakgrunden är det intressant att läsa om hur en ung Margaret Thatcher, på 1950-talet, argumenterade kraftfullt för kvinnors rätt att arbeta och verka politiskt utanför hemmet. Tongångarna var förvånansvärt radikala, bland annat med rubriker som "Wake Up Women", i en tid då hemmafrunormen stod stark, särskilt i de konservativa led som Thatcher sällade sig till. Hon mötte också bitvis starkt motstånd inom det konservativa partiet och fick genomlida flera motgångar innan hon 1959 blev invald i underhuset (s. 26–30). Även om makens goda ekonomi och stöd var förutsättningen för Thatchers möjlighet att kombinera familj och politik, var hon på 1950- och 1960-talet i mångt och mycket en föregångare i fråga om kvinnors självständighet och politiska aktivitet.

Tyvärr lämnas läsaren i oklarhet om orsakerna till Thatchers omsvängning från radikal förespråkare för kvinnligt oberoende och vad som i dag skulle betraktas som feministiska ståndpunkter till moralkonservativ och närmast kvinnofiendlig beslutsfattare. Björk spekulerar i om förändringen kan ha haft psykologiska eller mer pragmatiskt-politiska orsaker, men något definitivt eller ens troligt svar på frågan ges inte (s. 79f.). En mer långt driven genusteoretisk analys av Thatchers nationella ledarskap hade också varit önskvärd: hur utnyttjade hon det faktum att hon var kvinna och vilken betydelse hade det för kritiken mot henne? Hade en manlig politiker kunnat driva samma politik och hade kritiken i så fall tagit sig andra former? På vilka sätt utmanade Thatcher, genom sin politik och genom sitt uppträdande, rådande patriarkala normer? Dessa frågor berörs kortfattat på olika ställen i boken men utreds inte på djupet. Något som man som läsare också slås

av – men som inte diskuteras närmare i boken – är att Thatchers argaste och ibland mest hatfulla kritiker tycks ha varit män; det gäller såväl strejkande gruvarbetare som före detta ministrar i hennes regering och artister, som Elton John, som i sångtexter önskade premiärministerns död (s. 166).

Osäkerheten i tolkningar och analyser är bokens främsta svaghet: Björk redovisar ofta olika, mer eller mindre spekulativa, resonemang och olika ståndpunkter inom tidigare forskning men underlåter att ta ställning för eller emot de olika tolkningarna. På alltför många ställen förekommer svävande eller oprecisa formuleringar som "Vara därmed hur det vill.", "Man kan fråga sig om...", "Hur det nu än var med den saken..." och "...vad vi kanske lite slarvigt kan kalla..." (s. 13, 17, 23, 149). Här hade man som historiker önskat att författaren hade gjort en större ansträngning för att på allvar sätta sig in i de olika problemområdena och det ofta omfattande forskningsläget om dem för att presentera en trovärdig syntes av den befintliga kunskapen.

Margaret Thatcher: en biografi är dock i första hand en populärvetenskaplig bok. Den bygger uteslutande på tidigare publicerat (tryckt eller elektroniskt) och använt material; förutom Thatchers självbiografi lyfter Björk särskilt fram John Campbells biografi i två volymer (2000, 2003) som en viktig källa (s. 186). I relation till det internationella forskningsläget tillför Björks bok därför inte särskilt mycket, men det är ju inte heller avsikten. Boken är trevlig att läsa och vänder sig i första hand till den bredare samtidshistoriskt och internationellt intresserade svenska allmänheten. Björks biografi ger en balanserad och förhållandevis – med tanke på det ringa omfånget – heltäckande bild av Thatchers liv och politiska betydelse. Den ger även en viss förståelse för orsakerna till att Thatcher ännu i dag är så kontroversiell och hennes minne så levande.

Lunds universitet

STEFAN AMIRELL